

A SUKSÜKÖLŐ IGERAGOZÁS TÖRTÉNETÉBŐL

SINKOVICS BALÁZS

1. A suksükölés a nyelvművelés körül zajló vitákban állandóan visszatérő sarkalatos kérdés. A nyelvhelyességi hibáknak tartott jelenségek közül kétségtávol az egyik legfeltűnőbb, ha valaki suksükölve beszél. A suksükölés nyelvhelyességi megítélése mellett ennek az igeragozásnak a történetével igen keveset foglalkoztak. Bár a XIX. századi és korábbi adatok gyér volta miatt egyelőre csak részlegesen lehet e ragozás történetét felvázolni, dolgozatomban arra vállalkozom, hogy összegyűjtöm a szakirodalomban található leírásokat, utalásokat, hogy e sajátos igeragozási rendszer történetét megismerhessük.

2. A suksükölő igeragozás nevét a rá jellemző végződésről kapta. Eredetéről Fábíán Pálnak egy megjegyzéséből tudunk, amelyet Kovalovszky Miklósnak a suksükölést nyelvművelő szemszögből elsőként részletesebben bemutató cikkéhez (Kovalovszky 1953) írt: „A suksük-nyelv kifejezést először Győrben hallottuk Deme László kartársammal 1951-ben. Lakatos László gimn. tanár használta nyelvművelő előadásunk utáni hozzászólásában... Nyelvész körökben ezután a győri előadás után a mi révünkön terjedt el, s íme, most bevonul a nyelvtudományi irodalomba is” (Fábíán 1953). Mivel a *-t* végű igék különbözőképpen viselkednek felszólító módban – ez a jelenség analógiás alapja –, használják még a szuksükölés, sőt újabban a csukcsükölés megnevezéseket is. A suksükölés megnevezést a továbbiakban olyan gyűjtőfogalomként használom, amely a *-t* végű igék tárgyas ragozásában a felszólító alakokkal azonos formákra vonatkozik, azaz ide sorolom a szuksükölést (az elnevezés először Grétsynél [1964: 243] található meg) és a csukcsükölést is.

Suksükölésnek azt nevezzük, amikor a beszélők a *-t* végű igéket is hasonlóképpen ragozzák, mint a többi igét, vagyis magas hangrendű igék esetében többes szám első személyben, mély hangrendű igék esetében pedig egyes szám harmadik személyben, valamint a többes számú paradigma minden tagjában a kijelentő módban a felszólító móddal azonos alakok jelennek meg: *mi is megethessük* (*mi is megethetjük* helyett), illetve a *meghallgassa*, *meghallgassuk*, *meghallgassátok*, *meghallgassák* (a *meghallgatja*, *meghallgatjuk*, *meghallgatjátok*, *meghallgatják* helyett). Az *-ít* és a mássalhangzó + *-t* végűek esetében hosszú vagy rövid *ccs* van (csukcsükölés): *mi felépítsük*, *kibontsuk* stb.; az *-sz* végűeknél pedig hosszú *ssz* (szuksükölés): *elhalasz-sza* stb.

Egy korábbi dolgozatomban a suksükölés megítélésének történetét mutattam be a nyelvművelés szemszögéből (Sinkovics 2006). Eddigi kutatásaim arra a következtetésre vezettek, hogy a suksükölés rendkívül erős megbélyegzettsége csupán az 1930-as évek közepétől mutatható ki a nyelvművelő munkákban (vö. Juhász 1937; Halász 1938) – addig inkább csak nyelvjárási sajtáságnak tekintették, amely az írott nyelv normáján kívül esett –, majd az 1950-es évek elején határozott nyelvművelő „támadás” indult ellene (Kovalovszky 1953, 1956).

3. A következőkben a suksükölés történetének eddig ismeretessé vált anyagát tekintem át. A jelenség kialakulásával, elterjedésével részletesebben mindezidáig csak Kovalovszky Miklós foglalkozott (először 1953-ban, majd többször is: 1956, 1959), véleményem szerint kissé elfogult nyelvművelő szemszögéből. A kérdést tárgyalja Melich János is A magyar tárgyias igeragozás című tanulmányában (Melich 1914), valamint Horger Antal A magyar igeragozás története című monográfiájában (Horger 1931). A nyelvművelő munkákat nem számítva nyelvészek azóta alig foglalkoztak a kérdéssel, csak az élfőnyelvi kutatások kapcsán került újra látókörükbe (pl. Kontra – Várady 1991; Balogh 1997; Kassai 1998; Kontra szerk. 2003).

Kovalovszky Miklós több munkájában tárgyalta a suksükölést, utalt vázlatosan a történetére is, számos példát idézett szépirodalmi művekből, de az ide vonatkozó dolgozataiban felsorolt példáinak túlnyomó többsége nem a suksükölés körébe tartozik. Az általa a XIX. századból és a XX. század legelejéről idézett irodalmi példák – néhány kivételtől eltekintve – nem a suksükölésre adatok, csupán arra, hogy felszólító módú igealakokat kijelentő mondatokban is lehet használni. Ilyen és hasonló példákat olvashatunk nála: Jókai: „akkor a Koczurt is majd félretegyük valami csendes kis hivatalba. Értsd: útilaput kössünk a talpára”; Vörösmarty, Fóti dal: „No de se baj, más-képp leszen / Ezután; / Szóval, tettel majd *segítsünk* / A hazán.”; Arany János Szentivánéji álom fordítása: „nincs, aki *megmondhassa*”. Ilyenkor ezek általában úgy értelmezhetők, hogy a felszólító mód mintegy biztatásként, az óhaj, kívánság kifejezésére került a kijelentő helyébe (Kovalovszky 1977: 209). A Jókaitól, Vörösmartytól származó példákat másképp nem is lehet értelmezni, alanyi ragozásban ugyanis nincs suksükölés. Kovalovszky további példákat is idéz Móra Ferenc, Móricz Zsigmond műveiből, de mindig csak – amint fogalmaz – „népi alakok beszélgetésében”. Ettől kezdve azután már megjelenik az irodalomban is, mint „népi beszédsajátság” (Kovalovszky 1977: 208).

Az irodalmi nyelvben a suksükölés először a színművekben jelentkezik. A reformkor nyelvéről írva Tompa József csupán egy adatot talált: „a’ ... kamatot mingyárt ki vessük” Kovács Pál Thália című munkájában (Tompa 1955: 366); a XIX. század végén Simonyi Zsigmond azt írja, hogy „a népszínmű útján már-már behatolnak az irodalomba is” (1895: 618).

A nyelvészek már a XIX. század végén felfigyeltek a szóban forgó jelenségre, minden bizonnyal azért, mert az 1870-es évektől megszorodnak a nyelvjárási leírások, és ezt a ragozási sajátosságot is sokfelé rögzítik. A XIX. század előtről kétségtelen példa eddig mindössze kettő van rá. Simonyi a Székely oklevéltárból közli 1555-ből: *idegennek semmijét el nem adhassa, sem el nem vallhatja* (SzO. II: 121 – Simonyi 1895: 619, de a SzT. egy helyen [1: 87] „hibásan” – pontosabban javítva – idézi: *semmijét el ne adhassa*). Az adat a székely nemzeti gyűlés által összeírt törvények szövegéből való. A másikat először Melich közli a Döbrentei kódexből: *Azertes ki aleyla magat allania. laffa hog ne effek* (DöbrK. 361 – Melich 1914: 28; vö. TNyt. II/1: 213). A Székely oklevéltár adata kétségkívül a székelység nyelvéhez köthető, vagyis arra a területre, amelyet a XIX. században a suksükölés fő góciának tartanak, a másik adat a Döbrentei kódexből, az egyik első *í-ző* nyelvmemlékünkéből való, ennek másolója, Halábori Bertalan Bereg vármegyéből származik. – Egyelőre én sem akadtam újabb korai és kétségtelenül egyértelmű adatra, sem az udvarhelyszéki törvénykezési jegyzőkönyvekben (SzOkl. I–III.), sem a magyarországi boszorkányperek erdélyi vármegyéből származó iratai között (Bessenyei szerk. 1997, 2000; Kiss–Pál–Antal szerk. 2001), és bár a *t* végű igék tárgyas ragozásban gyakran előfordulnak, mégis minden esetben a köznyelvi formát találjuk. Az Erdélyi magyar szótörténeti tárban suksükölő adatra lehet ugyan bukkanni a XIX. előtti időkből is, de a *t* végű igék szócikkeiben az igen gyakori köznyelvi formák mellett feltűnően kis számban, és ráadásul kétes esetekben: 1637: *Faszerzambol attunk előben az kett Aruanak az kiben feier Ruhaiokat tarcsyak Egy Eoregh fekü regi feier ladat*, Kolozsvár (SzT. 12: 942a). Ebben a mondatban a *tartsák* lehetne konjunktívusz értékű is, a kötőszó (*az kiben*) a *hogy abban* helyett áll. 1692: *hűti sem tartotta azt hogy olyan embert haborgasson annak marhajat hajcsa be a ki a' maga földten kötelen tarcsa marhajat*, Dés (SzT. 12: 950a). Megjegyzendő, hogy a *tartsa* ige itt is mellékmondatban fordul elő.

4. A suksükölés kialakulásáról, elterjedéséről nem sokat lehet tudni. Az írott szövegekben a XIX. század előtt nem akadni nyomára, mivel azonban a XIX. századi nyelvjárási adatok Erdélyben és a Szeged környéki nyelvjárásokban általánosnak mondják, feltehetően korábban keletkezett. Elképzelhető, hogy az írott szövegekben azért nem fordul elő, mert stigmatizált lehetett már akkor is.

Eddigi ismereteink szerint először Gyarmathy Sámuel említi Nyelvmesterében, mint a székely nyelvjárás sajátosságát (Simonyi 1895: 619). Kriza János a Vadrózsákhoz írt jegyzeteiben azt írja, hogy az egész székelység a *-t* végű igéknél a felszólító módot használja kijelentő mód helyett minden olyan esetben, amikor a *j* elem megjelenik: *lássá, lássuk, lássátok, lássák*, illetve *üssük* (Kriza 1863: 555), s megemlékezik arról is, hogy a csíki-gyergyói az *eszik, iszik, vesz, visz, tesz, hisz* igéknél is így jár el: *nem igyam meg, nem vgyem el* (Kriza 1863: 557).

Rubinyi Mózes a moldvai csángók nyelvjárásának bemutatása során azt írja, hogy a *t* végű igék kijelentő módjában a felszólító mód használata általános, „teljesen kiszorította a köznyelvi alakot” (1901: 114).

A Magyar Nyelvészetben és a Magyar Nyelvőrben a XIX. században egyre szaporodó nyelvjárás adatközlések Erdélyen kívül is több helyről adatolják a ragozási sajátosságot. A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése című monográfiájában 1891-ben Balassa József azt írja, hogy „néhány nyelvjárás” a *-t* végű igék felszólító módú alakjait használja kijelentő módban. Erdélyen kívül a jelenség gócpontjaként a Szeged vidéki nyelvjárást nevezi meg, szerinte innen már a XVIII. században áterjedhetett a Temesközbe és a Dráva vidékére. Sőt Szegeden kiveszőfélben van, a városban a nép a kétféle kiejtéssel küzd (1891: 51). (Ezzel kapcsolatosan Kálmányra hivatkozik [1880: 231], de az eredeti műben csak annyi áll, hogy a legtöbben keverve beszélnek, a *látí* mellett megvan a *lássá*, sőt az *üsse* is kijelentő módban.) Balassa szerint Csanád, Békés, Csongrád megyékben szintén megtalálható ez a jelenség (más helyen e területről azt mondja, hogy az alakok „gyakran összefolynak” –1891: 62), Hódmezővásárhelyen azonban már nem (51). A Duna–Tisza közén csak a Bács megyei nyelvjárásban van meg (62–3).

Az is figyelemre méltó, amit a drávaközi nyelvjárásokról ír Balassa. A sárközi, az alsódrávai és a felsődrávai, valamint a szlavóniai nyelvjárásban is használják a felszólító alakokat kijelentő módban, ugyanakkor Balassa szerint a mélyhangú igéket ott úgy ragozzák, hogy *ránti*, *huzi*, *adi* (1981: 52, 54, 57) – ez pedig kizárja a suksükölést, pontosabban a többes szám első személyre korlátozza: *lássuk*, *keríccsünk*. Mivel azonban példái között a *lássá*, *roncsa*, *taníccsák* is szerepel, ez csak úgy lehetséges, ha mindkét alak (ti. a *ránti* és a *ráncsa* is) használatos, vagy ha az adatok, a feljegyzések nem pontosak. Balassa szerint megtalálható a suksükölés a mátyusföldi és a csallóközi nyelvjárásban (92), valamint a Hernád vidékén, ahol „néha” használják (87). Fejér megyében már kezd terjedni, de még nem mondható általánosnak (43). A székely nyelvjárás általános ismertetésénél kiemeli ezt a sajátosságot (100–1), de a marosszéki nyelvjárás jellemzésekor azt írja, hogy ritkán használja a felszólítót a kijelentő mód helyett, gyakoribb a *láttya*, *rontya*, *tanítyuk* forma (102).

Simonyi 1895-ben, a Tüzetes magyar nyelvtenban Balassát szó szerint idézi, de Fejér megye után zárójelben közbeszúrja: „és Veszprém megyében” (Simonyi 1895: 619).

1934-es nyelvjárásában Horger már a következőképpen fogalmaz: „[A magyar ige] némely tárgyas ragozású felszólító alakjai a magyar nyelvterület legnagyobb részének nyelvjárásaiban e funkciójukon kívül még jelentő módú funkcióban is használatosak... A magyar nyelvterületnek talán csak legészakibb sávján (kb. Máramarosszigettől Pozsonyig) és Dunántúl északnyugati részén nincsen meg” (Horger 1934: 136–7. A kiemelés tőlem való. – S. B.).

Balogh Lajos mutatott rá arra, hogy a nyugat-dunántúli nyelvjárásokban nem volt suksükölés, csak viszonylag újabban terjedt el, „valószínűleg felülről jött hatásként.” Kiss Jenőnek Mihályi nyelvjárásáról közölt adatait idézi, ott ugyanis az 1950-es években kezdett terjedni (Balogh 1997: 355).

Azt azonban nem lehet tudni pontosan, hogy a suksükölés terjedéséről tett megállapítások nem csupán a nyelvjárási gyűjtések anyagbősége miatt látszatra alapozódik. Feltehetően Horger megállapítását sem úgy kell érteni, hogy a mondott területeken á l t a l á n o s , hanem inkább úgy, hogy egyes tárgyas ragozású felszólító alakok kijelentő módban is e l ő f o r d u l n a k . Úgy vélem, ez utóbbi a valószínű értelmezés (erre utal a „némely tárgyas ragozású” megszorítás is), tudniillik már a korai, XIX. századi adatokat is többen pontosítják. Zolnai Gyula mátyusföld nyelvjárásáról írt munkájában idézi ugyan a korábbi irodalomnak kijelentő módú *megugassa*, *hallgassa*, *hallgassuk* adatait, de zárójelben hozzáteszi, hogy „véletlenül-e, csak ily alakokat jegyeztem föl”: *láttya*, *kihajtattya*, *megtarthattya* (Zolnai 1891: 84). Horger a szakadati nyelvjárás leírásában állapítja meg, hogy a suksükölő formák mellett: „hallható azonban elég gyakran” a *láthattya*, *elrontyák* is (Horger 1910: 310).

Hogy az egyes nyelvjárásokban mennyire általános a suksükölés, az legfeljebb Balassa – illetve a gyűjtők, adatközlők – szóhasználatából következtethető ki. Balassa – mint fentebb bemutattam – olyan megjegyzéseket tesz, hogy „Szegeden kiveszőfélben van” (Balassa 1891: 62), máshol is úgy fogalmaz a suksükölő alakokkal kapcsolatban, hogy „megtalálható” (62). Szemkő Aladár szerint Abaúj megye füzéri járásában „gyakran egybeesik” a két alak (1904: 41), Somssich Sándor szerint Baranya megye szentlőrinci járásában „egyik-másik ígét” suksükölve ragozzák (1898: 209), Gencsy István szerint a gyergyói nyelvjárásban „gyakran” előfordul (1905: 41), Kúnos Ignác a debreceni nyelvjárásról írja ugyanezt (1880: 204). A suksükölés elterjedésének vizsgálatakor az sem lényegtelen, hogy olyan helyről is közölnek suksükölő adatokat, ahol a tárgyas ragozásban a következő paradigma használatos: *látom*, *látod*, *látí*, *látok* (vagy: *látjok*), *látítok*, *látik*. Balassa följegyezte azt is, hogy a fől szólító mód alakjai ott is használatosak kijelentő módban: *lások*, *vághasok*, *kinyisok* (Balassa 1894: 261; vö. még Szemkő 1904: 40). Természetesen itt csak többes szám első személyben lehetnek suksükölő alakok, és csak akkor, ha nem az *-ok/-ök* ragot alkalmazzák.

A Magyar Nyelvjárások Atlasza négy térképlapon (486: *szoptatja*, 487: *ringatja*, 834: *adhatjuk*, 861: *tanítja*) mutatja be az adatokat. Imre Samu egy rövid bekezdést szentelt ennek a kérdésnek, és csupán az *adhatjuk* adatait vizsgálta (Imre 1971: 325). Imre Samu az *adhatjuk* adatai alapján azt állapította meg, hogy a suksükölés „általános az Ózd–Tiszafüred–Tisza–Bodrog határolta területen ... Igen gyakori egy viszonylag keskeny sávon Szentől Szolnokig ... Gyakori Zala keleti, Somogy nyugati felében, a Sió-torkolattól délre eső részeken, Szeged vidékén, Erdély keleti felében, de elszórtan megjelenik máshol is” (Imre 1971: 325). Nagyjából ezt mutatja a másik három térképlap is, de Somogyban és Zalában *tanácsa*, *szoptassa* adatok egyetlen kutatóponton

sincsenek, a *ringassa* is csak Hahótról (B-21) adatható, és e két szó suksükölő alakjai más területeken is jóval ritkábban fordul elő. Különösen érdekes a *tanítja* térképe. A Szolnok–Ózd–Tiszafüred–Tisza határolta területen (ahol az *adhassuk* adatai gyakoriak) a köznyelvi *taníttya* mellett vagy helyett a *taníjja* formát gyűjtötték föl. Vagyis a felszólító mód és a kijelentő mód kiegyenlítődése a *t* végű igék esetében ugyanúgy megtörtént itt is, mint máshol, a suksükölő területeken, csak épp más módon, hiszen ezen a területen az *-ít* végű igéknél felszólító módban a hosszú *jj*-s változat jelentkezik. Figyelemre méltó, hogy a *taníjja* felszólító módú alak mellett nem a köznyelvi – vagy a még várható *taníjja* – formát, hanem a *taníccsa* alakot jegyezték föl Vénekről (C-3), Nagyivánról (M-15), Jászládányból (J-17), Szinpetriből (L-1), Szuhogyról (L-5), Debrétéről (L-7), Mélykútról (K-10), Dávodról (G-13), ami feltehetőleg a többi *t* végű ige suksükölő ragozásának analógiás hatásával magyarázható, de akár a suksükölés terjedésének is lehet a következménye.

Balogh Lajos statisztikai összesítést készített az Atlasz adataiból (Balogh 1997: 359–60). Arra hívta fel a figyelmet, hogy a suksükölés a nyelvjárásokban nem olyan általános, mint korábban gondolták, ráadásul több tényező potenciálisan csökkentheti hatókörét. Ilyen a némely nyelvjárásban a tárgyas ragozásban jelentkező *látí, látítok* ragcsoport; a középpalóc *-uk/-ük* ragpár (*látuk*) vagy a *taníjjuk*-féle felszólító alakok (Balogh 1997: 356). Hegedűs Attila ezzel nem teljesen ért egyet, és a köznyelvi suksükölésnek nyelvjárási hátterét hangsúlyozza (Hegedűs 2005).

5. Sokáig vita folyt arról, hogyan is keletkeztek ezek az alakok. Eredetükre nézve a XIX. század második felében több elképzelés is született. Budenz még úgy vélte, hogy a székely nyelvjárásban a kijelentő módban előforduló *mondhassuk, tölt-sük, tartsa* igealakok nem a fölszólító módnak a kijelentővel való fölcseréléséből erednek, hanem csak hangváltozás következtében véletlenül esnek egybe a felszólító móddal (1860: 350–1). Ő hívja fel a figyelmet először arra is, hogy itt már csak azért sem lehet arról beszélni, hogy a felszólító mód áll a kijelentő helyett, mert a *látom, látod* helyett nem mondják: *lássam, lássad* (Budenz 1860: 351)

Budenzéhez hasonló véleményt mások is megfogalmaztak, tudniillik hogy ugyanolyan hangváltozás zajlott le a kijelentő mód tárgyas ragozásban, mint a felszólító módban, azaz *t + j* hangkapcsolat *ss, ccs*-vé olvadt össze, illetve az *-szt* végű igékben hosszú *ssz* keletkezett (Balassa 1891: 6, 138; Rubinyi 1901: 114).

Melich analógiával magyarázza a suksükölő igealakok keletkezését; ő a tárgyas ragozás *j* elemét is a felszólító módból eredezteti (vagyis a kijelentő mód tárgyas ragozás E/3. *mondja* eredetileg szerinte felszólító módú volt – Melich 1914: 26), és a *j* elem tárgyas ragozásban való megjelenésének analógiás alapjául azt teszi fel, hogy a felszólító módot lehet – és szokás is – használni a kijelentő mód funkciójában, így ez magyarázhatja a *lássá* felszólító módú alak kijelentő módban való használatát is (Melich 1914: 28).

Végül az a nézet kezd általánossá válni, amit először talán Zolnai Gyula fogalmazott meg, nevezetesen hogy ezek alakilag felszólító módúak, de jelentésükben kijelentő módúak, azaz a *-t* végű igéket is analógiásan úgy kezdték ragozni, mint a többi igét, vagyis felszólító módú alakokat alkalmaznak kijelentő módban is (Zolnai 1889: 22). A suksükölést Simonyi és Horger teljesen természetes analógiás alakulásnak tartja, hiszen a legtöbb mélyhangú ige egyes szám harmadik személyű és többes szám első, második és harmadik személyű, valamint a magashangúak többes szám első személyű felszólító módú alakjai azonosak a megfelelő kijelentő módú tárgyas alakokkal, és ezek analógiájára a *t* végű igék is könnyen felvették a felszólító mód mellé a kijelentő jelentést (Simonyi 1895: 618; Horger 1931: 137–8; l. még Szinnyei 1893: 459). Ez utóbbi nézet válik a XX. század első felében általánossá. (Ennek ellenére különösen a nyelvüvelő írásokban az olvasható, hogy a felszólító módot használják kijelentő módban, olyankor is, ha nem akarnak parancsolni, példaképpen l. Koválovsky 1953: 224.)

6. Ha megnézzük a felszólító mód és a tárgyas ragozás személyragjainak történetét, sok hasonlóságot találunk. A felszólító mód *j* jelének a hasonulása a szövégi mássalhangzóhoz az ómagyar korban zajlik. A *d*, *n*, *l* végű igék felszólító módja *ggy*, *nny*, *lly*-nek hangzott; és a *t* végűeket érintő különböző összeolvadások (*mutassad*, *éertsék*) szintén lezajlottak már a kései ómagyar korra, az *-ít* képzősök különféle felszólító módú alakjai közül pedig a korszak végére a hosszú *cs*-s változat terjed. A *s*, *sz*, *z* végű igéknél a felszólító mód jele éppen a kései ómagyar korban hasonul, feltehetően először a *s + j* esetén. Ennek oka, hogy a rövid magánhangzó + *t* végű igék felszólító módjában gyakori a hosszú *ss*, és ez analógiás hatást gyakorolt az *s + j*, majd az *sz + j*, és *z + j* hasonulásokra (TNYt II/1: 140–4; E. Abaffy 2003: 311).

A kései ómagyar kori adatok azt mutatják, hogy a tárgyas ragozás ragjainak *j* eleme az *s*, *sz*, *z* végű igékhez még nem minden esetben hasonul: *lemosja*, *iszja*, *megoltalmazja* alakok sorra bukkannak fel a kódexekben. Az asszimiláció ez esetben is először az *s + j* hangkapcsolatban meg végbe, a felszólító móddal párhuzamosan. A történeti grammatika szerint a hasonult formák aránya ugyanolyan a tárgyas ragozásban és a felszólító módban. Az adatok alapján tehát azt mondhatjuk, hogy az asszimiláció a kései ómagyar korban még folyamatban van (TNYt II/1: 191–2; E. Abaffy 2003: 311).

Ezek a kései ómagyar és korai középmagyar kori hasonulások azt eredményezték, hogy az igék jelentős részében a mély hangrendűeknél egyes szám harmadik személyben és a teljes többes számú paradigmában, a magas hangrendűeknél pedig csupán a többes szám első személyben a felszólító mód és a tárgyas ragozás kijelentő módja egybeesett. Kivételt képeznek ez alól a *t* végű igék, mivel a *t + j* összeolvadás a felszólító módban az ősmagyar korban történt, a tárgyas ragozásban azonban csak az ómagyar korban (a hasonulatlan változatra utalhat a korai szövegemlékekben a

látjátuk, tudjuk írott alakok) (TNyt I: 142). A *t + j* kapcsolat összeolvadása az ómagyar korban pedig már nem hosszú *s*-et, hanem hosszú *ty*-t eredményezett (vö. *bottya, akarattya*), így a felszólító mód nem lehetett analógiás hatással a *j* hasonulására. Ezzel magyarázható a *lássuk ~ láttyuk, boncsuk ~ bontyuk* kettősség.

A *t* végű igéknek ezt a kivételes viselkedését az analógia másképpen próbálta megszüntetni. Mivel a *t* végűek kivételével minden más ige azonos alakú tárgyas ragozás kijelentő és felszólító módban (ti. mély hangrendűeknél egyes szám harmadik személyben és a teljes többes számú paradigmában, magas hangrendűeknél többes szám első személyben), így ezeket is hasonlóképpen alkották meg, és a felszólító móddal alakilag egyező formákat kezdtek használni. Ez Hegedűs Attila megfogalmazása szerint „a nyelv belső egyszerűsödési folyamata” (Hegedűs 2005: 133).

Ezt az analógiás kiegyenlítődést más esetekben is megfigyelhetjük. Vannak nyelvjárások, amelyek a *t* végű igék kijelentő és felszólító módja közötti alaki különbséget más módon szüntették meg. Egyes nyelvjárásokban, amelyekben a köznyelvitől eltérően, hosszú *j*-vel képezik az *-ít* végű igék felszólító módját (a *tanítja* mintájára), ott a kiegyenlítődés úgy történt meg, hogy egyes szám harmadik személyben a tárgyias kijelentő alak *tanítja* vagy *tanija* lett (Balassa 1891: Fejér megye, alsódrávai nyj.; Bartha 1892: Eger; Juhász 2001: 293: Kiskunság; vö. Deme 1956: VII. térkép). A suksükölő nyelvjárások egy részében azt is följegyezték, hogy a felszólító móddal egyező alakok az *sz-v* tövű igéknél is mutatkoznak (pl. Balassa 1891: sárközi, szlavóniai, felsódrávai, hernádvidéki, székely nyj.; vö. Pálóczi Horváth 1821: 52: Tisza melléki nyj.; Kriza 1863: 557: székely nyj., Horger 1901: 390: Halmágy), pedig ott semmi nem indokolná ezt a változást.

7. Az irodalmi nyelv a *t* végű igék kivételességét fönntartotta, és az egyes nyelvjárásokban mutatkozó kiegyenlítődést az írott nyelv kirekesztette. Bár a XIX. század első évtizedeit megelőzően csak gyér adatok vannak suksükölésre, és nagyobb mértékben is csak a XIX. század második feléből adatható. A későbbi nyelvjárási feljegyzések alapján azonban föltehető, hogy már a XVIII. században is használatos lehetett a székely nyelvjárásokban és talán Szeged környékén. További kutatásoknak kell felderíteniük, hogy mikor és honnan terjed a suksükölés, és azt is, hogy az írott nyelvben mikortól és milyen típusú szövegekben található meg a XIX. század közepe előtt, illetőleg hogy a nyelvjárási feljegyzéseken – és a fentebb említett példákön – kívül miért nincsenek írott adataink rá még véletlenül sem. Ha már a régebbi időkben is megbélyegzett volt, akkor esetleg hiperkorrekt alakok is előfordulhatnának, de egyelőre nincs adatunk a XX. század közepe előtt a hiperkorrekcióra sem.

HIVATKOZÁSOK

- E. Abaffy Erzsébet 2003: Hangtörténet, in Kiss Jenő – Pusztai Ferenc szerk.: *Magyar nyelvtörténet*, Budapest, Osiris, 301–51.
- Balassa József 1891: *A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia kiadása.
- Balassa József 1894: A szlavóniai nyelvjárás III, *Magyar Nyelvőr* **23**, 259–67.
- Balogh Lajos 1997: A magyar nyelvjárások és a suksükölés, *Magyar Nyelv* **93**, 354–60.
- Bartha József 1892: A palóc nyelvjárás, *Magyar Nyelvőr* **21**, 460–9.
- Bessenyei József szerk. 1997: *A magyarországi boszorkányság forrásai I*, Budapest, Balassi.
- Bessenyei József szerk. 2000: *A magyarországi boszorkányság forrásai II*, Budapest, Balassi.
- Budenz József 1860: Székely beszéd, *Magyar Nyelvészet* **5**, 345–63.
- Deme László 1956: *Nyelvatlaszunk funkciója és további problémái*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Fábián Pál 1953: *Jegyzete Kovalovszky 1953-hoz*, *Magyar Nyelvőr* **77**, 224.
- Gencsy István 1905: A gyergyói nyelvjárás, *Nyelvészeti Füzetek* **20**, 31–62.
- Grétsy László 1964: Ami méltán „aggassa” az olvasókat, in *Szaknyelvi kalauz*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 242–4.
- Halász Gyula 1938: Engesse és társai, in *Édes anyanyelvünk*, Budapest, Nyugat Kiadó és Irodalmi R.T. é.n. [1938].
- Hegedűs Attila 2005: A suksükölés nyelvjárasi háttéréről és nyelvtudományi megítéléséről, in *A változó nyelvjárás*, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, 129–134.
- Horger Antal 1901: A halmágyi nyelvjárás-sziget, *Nyelvtudományi Közlemények* **31**, 365–423.
- Horger Antal 1910: A szakadati nyelvjárás-sziget, *Magyar Nyelv* **6**, 306–15.
- Horger Antal 1931: *A magyar igeragozás története*, Szeged, Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt.
- Horger Antal 1934: *A magyar nyelvjárások*, Budapest, Kókai Lajos kiadása.
- Imre Samu 1971: *A mai magyar nyelvjárások rendszere*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Juhász Dezső 2001: A magyar nyelvjárások területi egységei, in Kiss Jenő szerk.: *Magyar dialektológia*, Budapest, Osiris, 262–324.
- Juhász Jenő 1937: Jaj, az a felszólító mód! *Magyarosan* **6**, 141–3.
- Kálmány Lajos 1880: *Szeged népe II. Temesköz népköltése*. Gyűjtötte: Kálmány Lajos. Arad, Réthy Lipót és fia.
- Kassai Ilona 1998: Csoda-e, ha suksükölünk? in Sándor Klára szerk.: *Nyelvi változó – nyelvi változás*. Szeged, JGyTF Kiadó, 23–5.

- Kiss András–Pál-Antal Sándor szerk. 2001: *A magyarországi boszorkányság forrásai III*, Budapest, Balassi.
- Klemm Antal 1928–42: *Magyar történeti mondattan*, Budapest, MTA.
- Kontra Miklós szerk. 2003: *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*, Budapest, Osiris.
- Kontra Miklós–Várady Tamás 1991: Suksükölő értelmiség. Nyelvhasználatunk néhány kérdése az iskolázottság tükrében, *Mozgó Világ* **17/2**, 61–70.
- Kovalovszky Miklós 1953: Egy új nyelvi járvány, *Magyar Nyelvőr* **77**, 223–7.
- Kovalovszky Miklós 1956: Mondhassuk ezt így? in Lőrincze Lajos szerk.: *Nyelvművelő*, Budapest, „Művelt Nép” Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó, 207–15.
- Kovalovszky Miklós 1959: Egy új nyelvi járvány. Mondhassuk ezt így? in Lőrincze Lajos szerk.: *Iskolai nyelvművelő*, Budapest, Tankönyvkiadó, 251–61.
- Kovalovszky Miklós 1977: *Nyelvfejlődés – nyelvhelyesség*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kriza János 1863: *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény*, Kolozsvár.
- Kúnos Ignác 1880: A debreczeni nyelvjárás II, *Magyar Nyelvőr* **9**, 203–7.
- Melich János 1914: A magyar tárgyias igeragozás, *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* **14**.
- MNyA. = Deme László–Imre Samu szerk. 1968–1977: *A magyar nyelvjárások atlasza I–VI*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Pálóczi Horváth Ádám 1821: A’ magyar nyelv dialectusairól, in Horvát István szerk.: *Jutalom feleletek a’ magyar nemzeti Museum 1815., 1816., 1817. esztendei kérdéseire I*, Pest, Trattner János Tamás, 1–78.
- Rubinyi Mózes 1901: Adalékok a moldvai csángók nyelvjárásához, *Magyar Nyelvőr* **30**, 109–16.
- Somssich Sándor 1898: Nyelvsajátságok Baranya–Ózd vidékéről, *Magyar Nyelvőr* **27**, 206–10.
- Szemkő Aladár 1904: Egy abaúj megyei öző nyelvjárás, *Nyelvészeti Füzetek* **13**, 32–46.
- Simonyi Zsigmond 1895: *Tüzetes magyar nyelvtan történeti alapon*, Balassa József közreműködésével, Budapest.
- Sinkovics Balázs 2006: Állítsátok meg a suksükölést! – Egy nyelvhelyességi ítélet kialakulása, in Benő Attila–Szilágyi N. Sándor szerk.: *Nyelvi közösségek – nyelvi jogok*, Kolozsvár, Anyanyelvpolók Erdélyi Szövetsége, 298–311.
- Szinnyei József 1893: Az ugor idő- és módalakok, *Nyelvtudományi Közlemények* **23**, 452–65.
- SzO. II. = Szabó K.–Szádeczky L.–Barabás S.: *Székely oklevéltár II*, 1520–1571. Közzétette: Szabó Károly, Kolozsvár, Magyar Történelmi Társulat, 1876.
- SzOkl I. = *Székely oklevéltár. Új sorozat. Udvarhely széki törvénykezési jegyzőkönyvek, 1569–1591*. Közzéteszi: Demény Lajos–Pataki József, Bukarest, Kriterion, 1983.

- SzOkl. II. = *Székely oklevéltár. Új sorozat. Udvarhely széki törvénykezési jegyzőkönyvek, 1591–1597.* Közzéteszi: Demény Lajos–Pataki József, Bukarest, Kriterion, 1985.
- SzOkl. III. = *Székely oklevéltár. Új sorozat. Udvarhely széki törvénykezési jegyzőkönyvek, 1598–1600.* Közzéteszi: Demény Lajos–Pataki József–Tüdös S. Kinga, Budapest, Európa–Bukarest, Kriterion, 1994.
- SzT. = *Erdélyi magyar szótörténeti tár 1–12*, Anyagát gyűjtötte és szerkesztette Szabó T. Attila (1–6), szerk. Vámszer Márta (7–11), Kósa Ferenc (12), Bukarest–Budapest–Kolozsvár, 1975–2005. Kriterion, Akadémiai Kiadó, Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- TNyt. I. = Benkő Loránd főszerk. 1991: *A magyar nyelv történeti nyelvtana I: A korai ómagyar kor és előzményei*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- TNyt. II/1. = Benkő Loránd főszerk. 1992: *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/1: A kései ómagyar kor. Morfematika*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Tompa József 1955: Az irodalmi nyelv, in Pais Dezső szerk.: *Nyelvünk a reformkorban*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 313–434.
- Zolnai Gyula 1891: Mátyusföld nyelvjárása, *Magyar Nyelvőr* **20**, 73–86.
- Zolnai Gyula 1889: Egri nyelvsajátságok, *Magyar Nyelvőr* **18**, 16–25.